

İstanbul'un Tarihi Alanları'nda Koruma Sürecinin Haklar Bağlamında İncelenmesi

Evaluation of the Conservation Process in Historic Areas of Istanbul in the Context of Rights

Erdem ERYAZICIOĞLU

EXTENDED ABSTRACT

As a result of the increasing importance, human rights have started to be included in different fields of study such as sociology, economics and planning. During the development process of the cultural heritage concept, the issue of rights has started to be correlated with cultural heritage. This event has brought about an alteration in the theory and practice of cultural heritage. It has begun to be seen that sharing the common heritage of mankind is a human right and the idea that the conservation process should contribute to the realization of human rights. The tendency to ensure the conservation of cultural heritage and the realization of human rights simultaneously has also imposed alterations in the existing cultural heritage mentality. It has been formulated that a conservation process which protects and develops rights is the way of providing qualified and adequate conservation of cultural heritage. Hence, it can be said that a conservation system not based on rights is the main reason for insufficient conservation of cultural heritage. The subject of this research is to reveal the relationship between insufficiencies and negativities regarding cultural heritage and the state of human rights in the conservation process of Historic Areas of Istanbul. The aim is to demonstrate that the insufficiencies about the conservation are caused by the structure that restricts the heritage rights of stakeholders from exercising their rights. The present study is a case study research which is one of the qualitative methods. It is based on the examination of the relationship between the conservation process and rights, using indicators derived from the theoretical research. In this qualitative methodology, in-depth interviews were held with stakeholders. Seven main stakeholder groups have been identified in the conservation process in Historic Areas of Istanbul. The stakeholder groups are local people, central government, local government, international conservation organizations, professional organizations and associations, academicians and investors. Within the research scope, in-depth interviews were held with equal numbers of representatives from each of these stakeholder groups and their opinions were received. The data collected in these interviews were used in analyzing the conservation process in Historic Areas of Istanbul in the context of rights. The research explains the relationship between the dimensions of cultural heritage and the rights and analyses the conservation process in Historic Areas of Istanbul in the context of this relationship. The scope of the research has been formed on this axis. The research consists of two main parts. In the first part, the relationship between cultural heritage and human rights is explained, and the criteria that a rights-based conservation system should have, are determined. The second part of the research includes a field study. The criteria determined in the first part were used in the second part as indicators to analyze the conservation process in Historic Areas of Istanbul. In the first part of the study, the criteria that a rights-based conservation system should have in physical, economic, social, cultural, political and legal dimensions of cultural heritage were determined as 30 indicators in total. When the conservation process in Historical Areas of Istanbul examined in the context of these indicators, it has been revealed that the existing conservation system is not compatible with the characteristics of a system in which rights are regarded, protected and developed. It has been observed that the conservation process in Historic Areas of Istanbul is discordant with a rights-based approach in all the dimensions of cultural heritage. Also, the problems and deficiencies often faced in the conservation process were identified. Additionally, it has been determined that the lack of a conservation and management system based on rights have simply constituted the primary reason for these deficiencies. As a result of the research, it has been revealed that the conservation process is insufficient in terms of realizing the rights of stakeholders, and these insufficiency reduces the success of programmed conservation. Finally, it should be expressed that this negative result is related to stakeholder preferences.

Keywords: Conservation; cultural heritage; Historic Areas of Istanbul; rights.

Amasya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Bölge Planlama Anabilim Dalı, Amasya

Başvuru tarihi: 19 Ekim 2020 - Kabul tarihi: 25 Ocak 2021

İletişim: Erdem ERYAZICIOĞLU. e-posta: erdem_ery1@hotmail.com

© 2021 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2021 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

ÖZ

Kültürel miras anlayışının gelişim süreci içinde insan hakları konusu miras ile ilişkilendirilmeye başlamış, bu durum kültürel mirasın teori ve uygulamasında değişimleri beraberinde getirmiştir. Kültürel mirastan tüm insanlığın yararlanması bir insan hakkı olmasının yanı sıra koruma sürecinin insan haklarının hayata geçmesine katkı sağlaması gerektiği fikri benimsenmiş ve konu koruma hedeflerinin içine dahil edilmiştir. Hakları koruyan ve geliştiren bir koruma uygulamasının kültürel mirasın nitelikli ve yeterli şekilde korunabilmesini sağlayan yol olduğu düşüncesi oluşmuştur. Bu çalışmanın konusu, İstanbul'un Tarihi Alanları'nda uygulanan koruma sürecinde kültürel miras ile ilgili ortaya çıkan yetersizlik ve olumsuzluklar ile insan haklarının durumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Buradaki amaç, kültürel mirasın korunmasındaki yetersizliklerin kültürel miras üzerinde hak sahibi olan paydaşların, haklarını kullanmalarını sınırlayan yapı nedeniyle ortaya çıktığını kanıtlamaktır. Çalışma kültürel mirasın sahip olduğu boyutlar ile haklar ilişkisini açıklamakta, bu ilişkiden hareketle İstanbul'un Tarihi Alanları'ndaki koruma sürecini incelemektedir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması araştırması özelliğindedir ve teorik araştırmadan çıkarılan göstergeler yardımıyla koruma süreci ile haklar ilişkisinin incelenmesine dayanmaktadır. Araştırma sonucunda, İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma sürecinin paydaşların sahip oldukları hakların hayata geçmesi açısından yetersiz ve sınırlayıcı olduğu görülmüştür. Var olan sınırlılığının kültürel mirasın korunmasındaki başarıyı azalttığı, bunun ise paydaş tercihlerinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Haklar; İstanbul'un Tarihi Alanları; koruma; kültürel miras.

Giriş

Kültürel miras ve koruma anlayışı XX. yüzyıl ortalarından itibaren kapsam bakımından giderek çeşitlenmiş, bu çeşitlenme ile birlikte farklı boyutlar kazanmasını sağlayan bir süreç yaşamıştır. Bu kapsam genişlemesi ve çeşitlenme, mirasın değer, özgünlük, işlev, kapsam, geçerlilik ölçeği, ekonomi ve toplum ile ilişki yönlerinden kültürel mirasın anlamını ve yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Toplum için kültürel miras anlayışının gelişmesi, yerelin öneminin artması, kentsel ve toplumsal kimlik konularının ön plana çıkması bu sürecin önde gelen sonuçlarıdır.

Kültürel miras anlayışının değişen yapısı içinde toplum ve bireyin ön plana çıkması kültürel miras üzerinde hak sahipliği konusunu gündeme getirmiştir. Kültürel miras üzerinde paydaşlar olarak kimlerin hak sahibi olduğu ve hangi haklara sahip oldukları tartışma konuları haline gelmiştir. İnsan hakları konusu da bununla bağlantılı olarak kültürel miras ve koruma süreçleri ile ilişkilendirilmiştir. Kültürel miras çalışmalarında insan haklarının yer bulmasının ve hakları gözetilen koruma uygulamasının aynı zamanda kültürel mirasın korunmasında başarı düzeyini arttıracığı ileri sürülmüştür.

Bu çalışmanın konusu, İstanbul'un Tarihi Alanları'nda uygulanan koruma sürecinde kültürel miras ile ilgili ortaya çıkan yetersizlik ve olumsuzluklar ile insan haklarının durumu arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Çalışma, insan haklarının hayata geçmesini ve gelişmesini sağlayan bir koruma yapısının yüksek nitelikli bir koruma uygulaması yaratacağı ön kabulüne dayanmaktadır. Bu kabulden yola çıkarak cevabı aranan soru, "Kültürel miras üzerinde hak sahibi paydaşların talep ve beklentilerinin adil bir şekilde hayata geçmesini sağlayan ve tüm paydaşların haklarını geliştirmeyi koruma sürecinin ayrılmaz bir parçası kabul eden bir yaklaşımın kültürel mirasın korumada başarılı sonuç vereceği" şeklinde belirlenmiştir.

Yukarıdaki temel araştırma sorusu, "beklenti" şeklinde subjektif bir değişkeni içerdiği için objektif bir araştırma yapılmasına izin vermemektedir. İnsan hakları konusu bu noktada ortaya çıkan sorunu çözmek üzere kullanılmaktadır ve paydaşların subjektif nitelikteki beklentilerini objektif değişkenlere dönüştürecek araç görevi üstlenmektedir. Bunu da "koruma sürecinde paydaşların haklarının hayata geçmesi ve geliştirilmesini" paydaş beklentilerin karşılanması olarak tanımlayarak yapmaktadır. Hakların hayata geçme ve geliştirilme durumunun analizi ise kültürel miras ve insan hakları literatüründen çıkartılan gösterge setleri aracılığı ile yapılmaktadır.

Çalışma kapsam olarak, İstanbul'un Tarihi Alanları'nda 1985 yılı sonrası var olan koruma sisteminin haklar bağlamında değerlendirilmesinden oluşmaktadır. Araştırma, kültürel mirasın değişen anlamının sunulması ve hak konusunun bu değişen anlam içinde kendine nasıl yer bulduğunun açıklanması ile başlamaktadır. Haklar ile kültürel miras arasındaki ilişkinin detaylandırılması ve koruma sürecinin haklar bağlamında değerlendirilmesini sağlayacak göstergelerin tespitinin ardından çalışma İstanbul'un Tarihi Alanları'nda gerçekleştirilen alan çalışmasından elde edilen veriler yardımıyla koruma sürecinin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi ile sona ermektedir.

Çalışma yöntem olarak nitel araştırma yöntemi türlerinden "durum çalışması araştırması" niteliğindedir. Çalışmada, örnek alanda kültürel miras ve koruma sürecine çeşitli haklar üzerinden taraf olan paydaş gruplarından eşit sayıda görüşmeci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, kuramsal araştırma sonucu ortaya konan göstergeler üzerinden değerlendirme yapmayı sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır. Görüşmecilerden açık uçlu sorular yolu ile toplanan veriler birbirleriyle ve kültürel mirasın farklı boyutlarındaki göstergelerle karşılaştırılarak değerlendirme yapılmış ve sonuca ulaşılmıştır.

Çalışma sonucunda İstanbul'un Tarihi Alanları'nda uygulanan koruma sürecinde özellikle ekonomik ve politik değişkenlerin kültürel mirasın sahip olduğu tüm boyutlar üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Bu etkinin ise hakları koruyan ve geliştiren bir uygulamanın sahip olması gereken kriterleri ya tamamen ortadan kaldırdığı ya da yetersiz hale geldiği görülmüştür. Bu sonucun ise tercih edilen bir durum olduğu ortaya çıkmıştır. Tespit edilen tablo nedeniyle, İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma sürecinin kültürel miras üzerinde hak sahibi olan paydaşların haklarını ön plana alan bir yapıda olmadığı, bunun ise koruma uygulamasının başarısız olmasının temel sebebi olduğu görülmektedir.

Kültürel Miras ve İnsan Hakları Temelli Koruma Anlayışı

Kültürel Mirasın Değişen Anlamı

Kültürel miras, insanlığın yarattığı kültürün geçmişteki ürünleri olan ve günümüzde somut-somut olmayan ya da taşınır-taşınmaz şeklinde kendi içinde ayrılan korunması gerekli değerleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. UNESCO kültürel mirası, "her bir kültüre, dolayısıyla insanlığın tamamına, geçmişten devredilen sanatsal veya sembolik tüm maddi işaretlerin toplamı" olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 1989).

Miras kelimesi günümüzdeki içeriği itibari ile birden çok anlamda kültürle ilişkilendirilerek kullanılır. Bu anlamlardan ilki korunmak istenen nesnelere belirtmek için betimleyici olarak, bir diğeri bu nesnelere yönetme ve yararlanma süreci ve felsefesi anlamında, son olarak ise miras alınan dünyayı anladığımız, fiziksel ve entelektüel olarak bağlam-sallaştırdığımız ve dönüştürdüğümüz süreçler anlamında kullanılır (Fairclough, 2009).

Kültürel miras geçmişten gelen bir mesaj ve geleceğe giden bir yol olması itibari ile kapsamı giderek çeşitlenen ve önemi artan bir konudur. 2005 yılında kabul edilen Faro Sözleşmesi'nde "insanların, sürekli değişen değerlerinin, inançlarının, bilgi ve geleneklerinin bir yansıması ve ifadesi olarak, mülkiyetten bağımsız bir şekilde kendileri ile özdeşleştirdikleri geçmişten kalmış olan bir grup kaynaktır ve zaman içerisinde insanlar ve yerler arasındaki etkileşimin sonucu olarak oluşmuş ortamın tüm yönlerini içerir" şeklinde tanımlanan kültürel miras, günümüzde nesne yerine insan merkezli, mirası ekonominin içine alan, politika oluşturulmasında uzman gruplar yerine konu ile ilgili tüm tarafları sürece dahil eden bir anlayışı yansıtmaktadır (CE, 2005; Fairclough, 2009; Dinçer ve Enilil, 2011).

Kültürel miras sahip olduğu farklı boyutlar ve bu boyutlardaki özelliklerinden dolayı birey ve toplum ile yoğun ilişki içindedir. Bu ilişkide kültürel miras ile ilgili haklar ve kimlerin hak sahibi olduğu sorusunun cevaplanması öncelikli hale gelmektedir. Soruya verilen cevap ulus üstü ve

özellikle ulusal düzeylerde koruma anlayışı ve uygulamasını belirleyen temel unsurdur.

Karima Bennoune'nin 2016 yılında belirttiği gibi kültürel miras, ifade özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü ve miras ile ilgili olarak turizm yoluyla geçimini sağlayan birçok insanın ekonomik hakları dahil olmak üzere diğer insan hakları için temel bir kaynak niteliğindedir (Bennoune, 2016). Ancak mirasın hak boyutu yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Janet Blake, hangi insan haklarının korunmasının aynı zamanda farklı toplulukların, grupların ve bireylerin "kendilerinin olan" mirasa ilişkin haklarının da korunmasına hizmet edebileceği konusunda net bir anlayışa sahip olunmasının önemli olduğunu söylemiştir. Bunun nedeni olarak mirasa dair hakların korunması için kültürel miras hukukundan çok insan haklarına güvenilmesinin zorunlu hale gelebileceğini belirtmiştir (Blake, 2011).

Yirminci yüzyılda insan hakları ile ilgili evrensel düzeyde kabul edilmiş insan hakları belgeleri kültürel haklar başlığını içermektedir. Ancak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ya da Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Beyannamesi gibi insan hakları ile ilgili temel normatif belgelerin hiçbirisi özel olarak kültürel miras hakkına atıfta bulunmamıştır. Bunun sebebi "kültür" kavramının belirsizliğinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Logan, 2014; Donders, 2010). Ancak geçen süre içinde kültürel miras kültürel haklar başta olmak üzere insan hakları ile ilişkilendirilmeye başlamıştır. Bu noktada ortaya çıkan anlayış kültürel mirasın korunmasının kültürel hakların korunmasının bir parçası olduğudur.

Kültürel mirasın korunmasında insan haklarının konuya dahil olmasının bir sebebi de kültürel mirasın hiçbir insan hakkının zararına olacak şekilde korunamayacağı anlayışıdır. Bu ilk bakışta kültürel mirasın aleyhine gibi görünse de aslında mirasın daha nitelikli şekilde korunmasını sağlamaktadır. Bu anlayışta kültürel mirasa saygı belli ilkelere dayanmaktadır. Bunlar, kültürel mirasın insani gelişme için sunduğu tüm kaynakları değerlendirmek, sürdürülebilir kullanımı sağlamaya yönelik şekilde korumak, mirasın korunması için alınan kararların statik olmaması ve mümkün olduğu kadar çok insan için bu kaynağın sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkaracak şekilde geliştirilmesidir (Meyer-Bisch, 2009).

Kültürel mirasın insan hakları bağlamında ele alınması mirasın tam ve etkin korunmasındaki yetersizlikler ve sorunlara karşı bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkmıştır. Kültürel mirasın korunmasında insan hakları temeline oturan bir yaklaşım geniş ekonomik, politik ve sosyal bağlamları içeren bir uygulama seti gerektirmektedir (Logan, 2011).

Kültürel mirasın korunması ve sürekliliğinin sağlanması ile ilgili sorunlar aynı zamanda çeşitli haklar bağlamında miras üzerinde hak sahibi grupları olumsuz etkilemektedir.

Koruma sürecinde, mirasın tüm boyutlarında hakların korunmasının temel amaç olduğu bir yapının kurulması eş

zamanlı olarak kültürel mirasın daha etkin korunmasını ve hakların hayata geçmesine uygun ortamı hazırlayacaktır. Böyle bir koruma anlayışının ise yüksek nitelikli bir koruma uygulaması ortaya çıkartması beklenen sonuçtur. Öyleyse bu noktada kültürel mirasın korunmasında hakların durumunu değerlendirmemizi sağlayacak ve kültürel miras ile insan hakları arasındaki ilişkiyi somutlaştıracak kalitatif bir gösterge seti oluşturulması zorunlu hale gelmektedir.

Koruma Sürecinde Hakların Analizi

İnsan haklarını korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen bir kültürel miras anlayışında hakların ne ölçüde hayata geçtiği ve geliştirildiğinin belirlenebilmesi için ortaya konulacak kriterler kültürel mirasın sahip olduğu boyutlar ekseninde oluşturulmalıdır. Bunu gerektiren temel sebep kültürel mirasın her bir boyutta farklı konular ile ilişkili ve farklı sorunlarla karşı karşıya olmasıdır.

Kültürel miras anlayışı, somut mirasın korunmasından yaratımına, mirasın öz değerinden toplumların mirasa atfettikleri değerlere, farklı insan topluluklarını istikrara ulaştırmak için kullanılabilme etkisine kadar çok boyutlu bir yapıya ulaşmıştır (Holtorf, 2012). Bu noktada koruma yaklaşımı da değerlere dayalı hale gelmiş ve birincil amacı yerin anlamı ve önemini korumak olmuştur. Burada kastedilen “değer” ise miras alanı ile meşru bağlantısı olan paydaşların alana atfettiği olumlu özellikler ve niteliklerdir (Poulios, 2010). Bu ve benzeri nedenlerle toplumun kültürel miras ile ilişkisi ön plana çıktığından kültürel mirasın korunmasında da hak sahibi paydaşların süreci anlamaları ve katkıda bulunmaları geçmişe göre çok daha önemli hale gelmiştir. Kültürel mirasın her bir boyutunda paydaşların haklarını koruyan ve geliştiren bir yaklaşımın daha başarılı olması beklenen sonuçtur. Kültürel miras üzerinde hak sahibi olan paydaşların haklarının analizi de kültürel mirasın tüm boyutları bağlamında yapılmalıdır.

Fiziksel Boyut

Kültürel miras sahip olduğu fizik mekâna etki etme özelliği ve kendisini çevreleyen fizik mekânın kültürel mirası etkileme özelliği ile fiziksel boyutu olan bir konudur. Bu boyut aynı zamanda kültürel mirasın ilk algılanan ve tarih içinde de ilk gündeme gelen özelliği ve korumanın yöneldiği ilk boyut olmuştur. Kültürel miras, yapılı çevreyi de içeren günlük fiziksel çevreye katkıda bulunmakta bu özelliği ile dahil olduğu çevrenin çevre kalitesini ve kentsel yaşam kalitesini etkilemektedir (Grefte, 2009). Köhnemenin engellenmesi ve günlük kentsel işleyiş içinde kullanılan yani yaşayan bir koruma alanının yaratılması da çevre ve yaşam kalitesi ile ilişki içindedir. Ayrıca kültürel miras fizik mekândaki varlığı ile insan eliyle üretilmiş kimlik öğeleri içinde en önemli rolü üstlenmekte ve bu özelliği ile kimlik ve yer duygusu inşasına katkı sağlamaktadır (Lynch, 2011). Bu nedenle kendi dışındaki yapılı çevre ile uyumunu içerecek şekilde çevre ve kentsel yaşam kalitelerini etkileme

özelliğine, ayrıca kimlik inşa etme ve kentsel peyzajı şekillendirme, yer duygusu yaratma ve güçlendirme özelliklerine sahiptir; bu özellikleri mirasın fiziksel boyutunu oluşturur (Grefte, 2009; Fairclough, 2009; Rossi, 2006). Fiziksel boyutun diğer yönü mirasın içinde bulunduğu fiziksel çevreden gelecek etkilerdir. Burada ise kentsel nüfus ve yapılaşma baskısının engellenmesi, kentsel ulaşım kararlarının niteliği gibi etkenler gündeme gelmektedir.

Yukarıda belirtilen konularda nitelikli bir koruma uygulamasının sağlanması aynı zamanda hakların hayata geçmesine uygun ortam hazırlanmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla korunan alanlarda çevre kalitesinin yükseltilmesi, koruma kararlarının kentsel hizmetlere erişimi engellemesi, özgün çevreyi taklit etmeyen yeni yapılaşma ve tasarım rehberlerinin varlığı, koruma kararlarının köhnemeye neden olmaması, kentsel nüfus ve yapılaşma baskısının engellenmesi ile tarihi alanlarda kentsel işlev değişiminin engellenmesi bir koruma sisteminin fiziksel boyutta hakları korumaya yönelik sahip olması gereken özelliklerdir.

Ekonomik Boyut

Kültürel mirasın değerinin ve öneminin miras nesnesinin kendinden toplum ile olan ilişkisine doğru kayması “kültürel mirasın topluma hizmet etmesi gerektiği” anlayışının doğmasına neden olmuştur (Fojut, 2009). Bu değişim, kültürel mirasın toplumsal gelişme için kullanılacak bir kaynak ve toplumun ona yüklediği anlamlar sebebiyle değer kazanan bir olgu olarak tanımlanması ile desteklenmiş ve kültürel miras konusunda ekonomik, toplumsal ve siyasal parametreler önceki dönemlere göre daha etkili hale gelmiştir. Neoliberal ekonomi politikalarının hâkim olduğu post-Fordist kapitalist toplumda kültürel miras yatırım konusu olarak görülmeye ve aynı anda birden fazla kez satılabilen bir emtia ve çağdaş tüketim için metalaştırılmış hammaddeler olarak tanımlanmaya başlamıştır (Kalman, 2014; Ashworth, 1991). Günümüzde kültürel mirasın ekonomik anlamda bir kaynak olduğu iki yolla kanıtlanmaktadır. Bunların ilki toplumların sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunacağı araçların tanımlanması, diğeri ise mirası kendi başına bir sektör olarak ele almak ve istihdam sayısı, firma sayısı, ticaret hacmi gibi farklı parametreler yolu ile ürettiği ekonomik değeri ortaya koymaktır (Grefte, 2009). Ekonomi boyutunda hakları etkileyen önemli konulardan biri yerel halk ile alanın “yabancı tüketicileri” arasındaki uyumsuzluktur ve bu konuda hakları esas alan bir sistem yerel halkın haklarına öncelik vermektedir. Uyumsuzluk örtük bir şekilde ortaya çıkmaktadır; sebebi ise hem yerel hem de yabancı tüketiciler tarafından birden çok defa yorumlanan ve pazarlanan ürünleri içermesi ve bunun üzerinden beklenti ve çıkar çatışması oluşmasıdır (Graham, 2002).

Kültürel mirasın ekonomik boyutunda koruma sisteminin haklar temelli olması için sağlaması gereken kriterlerin ortaya konması ekonomik göstergeleri oluşturmaktadır.

Kültürel miras alanlarında özgünlük ve bütünlüğe zarar vermeyecek kullanım oranlarının sağlanması, ticarileşme ve metalaşmanın engellenmesi, koruma sisteminin refah seviyesine katkı sağlaması, istihdam yaratabilmesi, yenileme süreçlerinin özgünlük ve bütünlüğün ortadan kalkması, yerinden edilme ve mülksüzleştirmeye neden olmaması, turizm amaçlı kullanımın yerel kimliği aşındırmasına engel olacak mekanizmaların varlığı özellikleri mirasın özgünlük ve bütünlüğü ile koruma sürecinde paydaşların haklarının korunmasını eş zamanlı olarak hayata geçirecektir.

Toplumsal Boyut

Mirasın korunmasının kendi başına bir amaç değil, bireylerin refahını ve toplumun daha geniş beklentilerini ileriye taşıma amacına sahip olmasının ifade edilmesi kültürel miras ve koruma anlayışındaki değişimin en önemli göstergesidir (Therond, 2009). Miras günümüzde bir “toplumsal süreç” ve “toplumsal eylem” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamanın dayanağı ise “anlamı ve önemi bir önceki kuşak tarafından belirlenmiş kültürel mirasın, her bir kuşak tarafından devralınması, yeniden keşfedilmesi ve yeniden üretilmesi; dolayısıyla her bir kuşağın mirasa kendinden bir şey katarak yeniden yorumlaması ve değiştirmesi” şeklinde özetlenmiştir (Byrne, 2008). Kültürel miras giderek toplumun yararlanacağı, ekonomik ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak bir araç haline gelmektedir (Fairclough, 2011). İnsanların cinsiyet, toplumsal statü, gelir ve diğer nitelikleri nedeniyle kültürel mirasa erişim, ondan yararlanma ve hakkında karar verme konularında ayrımcılığa uğramamaları mirasın toplumsal gelişme için kullanılmasının temel koşuludur. Bu aynı zamanda, mirasın korunmasında belirli söylem ve uygulamaların ayrıcalıklı olmaması anlamına gelmekte ve hakları gözetilen bir koruma süreci için temel koşulu oluşturmaktadır (Baird, 2014).

Anlatılan özelliklerinden dolayı toplumsal boyutta haklar odaklı bir koruma sisteminin, farklı toplumsal grupların katkısına açıklık, toplumsal değişime duyarlılık, toplumsal gelişmeye katkı sağlama, tarih bilincini ve miras duyarlılığını artırma, birey ve farklı toplumsal gruplar arası iş birliği-ne katkı sağlama gibi özellikleri sağlaması gerekmektedir.

Kültürel Boyut

Birleşmiş Milletler, 21 Mart 2011 tarihli raporunda kültürel mirasın, bireylerin ve toplulukların, açık veya örtük şekilde gelecek nesillere aktarmak istedikleri kültürel tanımlama ve gelişim süreçlerini sağlayan kaynaklar olarak anlaşılmasını ifade etmiştir (UN, 2011). Bireyler ve toplumsal gruplar açısından miras, kültürel boyutta kültürel yaşama dahil olmanın yanı sıra kültürel kimliği yaşama, devam ettirme ve ifade etme aracıdır. Aynı zamanda kültürel ortam ile bütünleşmeyi, bireylerin kültürel yönden gelişmelerini, belirli bir kültürel mirasa dayalı olarak gelişen kültürel toplulukların oluşturulmasını sağlamaktadır (Meyer-Bisch, 2009). Bunlar aynı zamanda koruma uygu-

lamasının kültürel boyutta sağlaması gereken koşulları da oluşturmaktadır. Bu nedenle, kültürel boyutta hakları esas alan bir koruma uygulamasının, farklı kültürel kaynakların katkısına açık olma ve halkı kültürel yaşama dahil etme, kültürel kimliklerin devamına katkı sağlama ve kültürel çeşitlilik konularında olumlu katkı yapacak nitelikte olması gerekmektedir.

Politik Boyut

Kültürel miras sahip olduğu iki temel özellik nedeniyle politik boyuta sahiptir. Bunlardan biri toplumsal gerçekliği meşrulaştırma aracı olması, diğeri ise toplumsal mülkiyet konusu olmasıdır. Günümüzde kültürel miras alanları politik bir kaynak olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu görüşe göre, “miraslaştırma” yolu ile herhangi bir grubun üyeleri arasında dayanışmayı böylece belirli bir sosyopolitik düzeyin ve ideolojik çerçevenin meşrulaştırılması ve sağlanlaştırılması amaçlanmaktadır (Porae ve Ashworth, 2009). Kültürel miras aynı zamanda kültür ve iktidarın alanlarını tanımlamaya yardımcı olmaktadır ve sosyopolitik bir işlev sahiptir (Graham ve ark., 2005; Auwera ve Schramme, 2011).

“Resmi Miras Söylemi” yolu ile mirasın belirli bir şekilde anlaşılmasına ve ayrımcılık yapmaya eğilimli bir yapı ortaya çıkartılmaktadır. Bu yapı aynı zamanda kültürel mirasın alternatif tanımlamalar ve anlamları devre dışı bırakan, “bazı” nesne ve değerleri diğerlerinin aleyhine seçen ve kültürel mirasın mülkiyetini seçili topluluklar hakimiyetine sokan bir özellik göstermektedir (Smith, 2006; Mydland ve Grahn, 2012). Bu nedenle de politik anlamda bir araç ve paylaşım konusu özelliği göstermektedir.

Politik boyut içerdiği konular ve bu konuların diğer alanları şekillendirme özelliği ile kültürel miras sistemi ve koruma sürecinde birincil belirleyici boyut niteliğindedir. Diğer boyutlardaki tüm özelliklerin hayata geçebilmesi için kültürel miras sistemi ve koruma sürecinin politik ayrımlara düşük vurgu düzeyi ve farklı politik görüşlere saygı, paydaşlar arası güç dengesizliklerinden kaynaklanan sorunları çözme kapasitesinin yeterliliği, dışlanma ve ayrımcılığı engelleyen söylem, mirasın farklı politik kimlikler tarafından kullanım ve katkısına açıklık özelliklerine sahip olması gerekmektedir. Bu kriterlere kaynaklık eden ise kültürel mirasın tüm insanların bireysel katkılarının çeşitliliğine dayanması ve tüm insanların katkıları ile oluşan bu bütünde her bireyin kendi miras hakkından yararlanma hakkı bulunmasıdır (Jokilehto, 2012).

Yasal-Yönetmelik Boyut

Kültürel miras, ulus üstü ve ulusal düzeylerde sözleşme, deklarasyon, kanun, tüzük ve yönetmeliklere konu olmaktadır. Kültürel miras açısından uluslararası düzeyde belirlenmiş ilke ve stratejilerin yerelde uygulanabilmesi başlıca konulardan biridir. Buna olanak sağlayacak şekildeki yerel yasal ve yönetmelik yapılarının etkinlik ve başarı düzeylerinin

daha yüksek olduğu görülmektedir. Kültürel mirası geçmişten kalan korunması gerekli bir değer olarak dar anlamda ele alan bir yasal ve yönetsel yapı devlet odaklı ve savunmacı koruma politikaları geliştirirken, toplumun gelişmesine yönelik değer olarak gören anlayış koruma politikalarında toplum odaklı ve değişimi yönlendirici özellikler göstermektedir.

Bir koruma sisteminin yasal ve yönetsel anlamda şeffaflık, yüksek düzeyde katılımı sağlama, farklı düzeylerdeki ilkeler arası uyumu sağlama, yatay örgütlenmeye açıklık, değişimi yönlendirme kapasitesi özelliklerine sahip olması koruma sisteminin başta eşitlik ilkesi ve katılım hakkı olmak üzere, kültürel miras hakkının ve haber alma haklarının hayata geçmesi sonucunu vermektedir.

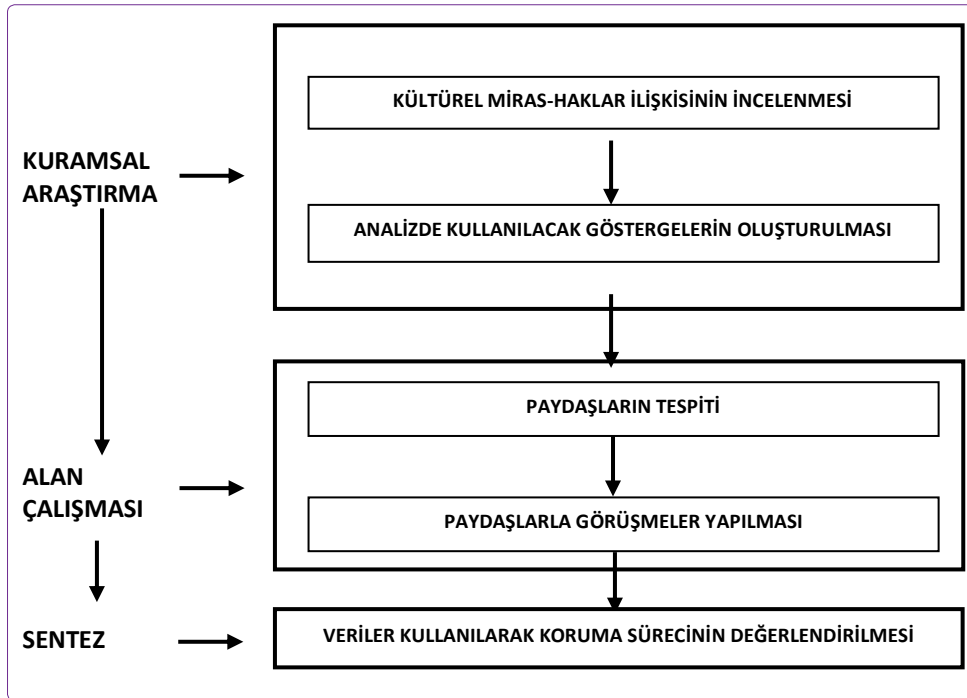
İnsan haklarının kültürel mirasın farklı boyutlarında kendine nasıl yer bulduğunun özetlendiği bu bölüm aynı zamanda kültürel miras üzerinde hak sahibi paydaşların kültürel mirastan ve koruma sürecinden subjektif nitelikteki beklentilerinin bilimsel bir araştırmada ölçülebilir, objektif bilimsel bir temele dayandırılmasını sağlamaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü bu objektif temelden hareketle İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma sürecinin haklar bağlamında incelenmesi aşamasını oluşturmaktadır.

İstanbul'un Tarihi Alanları'nda Koruma Sürecinin Haklar Bağlamında İncelenmesi-Nitel Araştırma Bulguları

1985 yılında Dünya Miras Listesine alınmış olan "İstanbul'un Tarihi Alanları", İstanbul Tarihi Yarımada'da

bulunan toplam 765.5 hektarlık dört ayrı alanı kapsamaktadır (UNESCO, 2017). Tarihi Yarımada'nın koruma sürecinde İstanbul'un Tarihi Alanları'nın dünya miras listesine alınması koruma süreci açısından önemli bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu tarihten itibaren Tarihi Yarımada'nın planlama ve koruma süreci, UNESCO Dünya Miras Komitesi tarafından izlenmeye başlamıştır. Bu nedenle yapılan araştırma da 1985 yılı sonrası süreci analiz etmeyi ve değerlendirmeyi hedef almaktadır.

İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma süreci incelenmesi, nitel araştırma niteliğindedir ve koruma sürecinin paydaşları ile yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde çalışmanın kuramsal bölümünde sağlanması gereken kriterler olarak tespit edilen ilkeler koruma sürecinin niteliğinin inceleneceği göstergeler olarak kullanılmıştır. Görüşmeler merkezi yönetim, yerel yönetim, yerel halk temsilcileri, uzman/akademisyen grubu, yatırımcı kurumlar, uluslararası koruma kurumlarının Türkiye temsilcileri, meslek kuruluşları olmak üzere yedi paydaş grubu ile gerçekleştirilmiştir. Her bir paydaş grubundan eşit sayıda katılımcı ile yapılan bu görüşmelerde İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma sürecinin hakları koruyan bir nitelikte olup olmadığı bu göstergeler bağlamında test edilerek kültürel mirasın altı farklı boyutunda sonuca ulaşılmıştır. Bu aşamanın ardından mevcut kültürel miras ve koruma sisteminin yapısı ve araştırma alanı özeline dönük genel sonuca ulaşılmış ve bu sonuç üzerinden değerlendirme yapılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Kurumsal çerçeve ve araştırma süreci (Şekil "İstanbul'un Tarihi Alanları'nda Koruma Sürecinin Haklar Bağlamında İncelenmesi" isimli çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

İstanbul'un Tarihi Alanları'nda Kültürel Mirasın Fiziksel Boyutunda Haklar Konusuna Yönelik Bulgular

Bu bölümde kültürel mirasın fiziksel boyutu ile ilgili birinci bölümde tespit edilen kriterler/göstergeler üzerinden kültürel mirasın ve paydaş haklarının durumu üzerine inceleme yapılacaktır. Fiziksel boyutta değerlendirme için kullanılan kriterler, tarihi dokularda fiziksel çevre kalitesi ve kentsel hizmet kalitesinin yükseltilmesi, özgün tarihi çevreyi taklit etmeyen yeni yapılaşma, tasarım ilkeleri ve tasarım rehberlerinin varlığı, "köhnemenin engellenmesi, nüfus ve yapılaşma baskısının engellenmesi, tarihi konut alanlarında işlev değişiminin engellenmesi" şeklindedir.

Yapılan görüşmelerde, "tarihi dokularda fiziksel çevre kalitesi ve kentsel hizmet kalitesinin yükseltilmesi" ile ilgili paydaşlar arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak yerel halktan görüşülen kişiler koruma sürecinin kentsel çevre kalitesi üzerinde olumsuz etki ettiğini belirtmekte ve diğer sorularla birlikte bunun nedenini açıklamaktadır. Tüm katılımcılardan elde edilen ortak görüş İstanbul'un Tarihi Alanları'nda yaşanan koruma sürecinin fiziksel çevre kalitesine olumlu katkı sağlamadığı yönünde olmuştur. Bu noktada koruma uygulamasının kentsel çevre kalitesi ile ilişkisindeki eksikliğe dikkat çekilmekte ve bunun yansımalarının Süleymaniye Mahallesi gibi örneklerde görüldüğü belirtilmektedir. Yasal ve kurumsal yapıdaki yetersizlikler gerekçe olarak sunulmaktadır.

"Kentsel hizmetlerin kalitesi" ile koruma süreci arasındaki ilişki irdelendiğinde, paydaş yorumlarında koruma uygulamasının kentsel hizmet kalitesi üzerinde olumsuz etkisi olmadığı ancak özel olarak kentsel hizmet kalitesi gibi bir hedefi olmadığından arttırmada da başarısız olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Tarihi Yarımada'da lokal olarak kentsel çevre kalitesinde ve hizmet kalitesinde artış yaşanıyor ise bunun koruma uygulamasından kaynaklanmadığı ortaya çıkmıştır.

"Özgün tarihi çevreyi taklit etmeyen yeni yapılaşma" ile ilgili yenileme uygulamalarının özgün çevreyi taklit eden yapılaşma yarattığı görüşü hakimdir. Yeni yapılaşma açısından "uyum" konusunun uygulayıcılar tarafından çok dar anlamda yorumlandığı ve yapılaşmanın tarihi çevreyi taklit eden nitelikte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca restorasyon uygulamalarının özellikle sivil mimari dokuda yapıların özgünlüğünü ortadan kaldırdığı vurgulanmıştır. Gerekçe olarak ekonomik beklentiler, yönetmeliklerdeki belirsizlikler ve kurumların tutumları gösterilmektedir.

"Tasarım ilkeleri ve tasarım rehberlerinin varlığı" bakımından koruma sürecinin başarısız olduğu görülmektedir. Tam tersine koruma kararları ve uygulamasındaki eksikler nedeni ile "tarihi görünümü yeni yapılaşma" üretildiği, bu nedenle özgünlük ve bütünlüğe zarar verildiği kanısı hakimdir.

"Köhnemenin engellenmesi" göstergesi açısından ikisi dışında tüm katılımcılar köhnemenin engellenemediğini be-

lirtmişlerdir. Yerel halk temsilcileri, uzman gruptan ve yerel yönetimden görüşülen kişiler bunun nedenini katkı, geciken ve uygulanamaz nitelikteki koruma kararlarına bağlamaktadır. Tarihi alanlarda köhneme yaşanmasının, yapı niteliği ve konut konforunun düşüşünün yerel halk açısından doğrudan barınma hakkı, çevre hakkı, gelişme hakkı gibi hakların ihlaline neden olduğu görülmektedir. Köhneyen yapıların yok olma ya da hatalı restorasyon ile özgünlüklerini kaybetme sonucunu yaşadığı belirtilmiş; köhnemenin ise kurumsal yapıdaki yavaşlıktan ve alınan koruma kararlarının uygulanma şekliyle kaynaklandığı işaret edilmiştir.

Nüfus, yapılaşma, ulaşım gibi kültürel miras alanlarının parçası olduğu metropoliten kent dinamikleri ile uyumun sağlanması yönünden bakıldığında ulaşım kararlarının Tarihi Yarımada üzerinde büyük risk oluşturduğu görülmektedir. Ancak bu gösterge yalnızca koruma uygulaması ile değil metropoliten alan bütününe planlaması ile de ilgilidir. Bu gösterge bağlamında yapılan tüm görüşmeler ve incelemeler sonucunda, Tarihi Yarımada'nın korunmasının İstanbul'un gelişme dinamikleri ile uyumunun sağlanmasında Tarihi Yarımada'nın aleyhine bir "zarar veren uyum" olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kentsel rant başta olmak üzere ekonomik beklentilerin şekillendirdiği kentsel dinamiklerin alan üzerindeki etkisinin koruma sistemi ya da uygulaması ile engellenemediği ve bunun yapısal bir sorun olduğu ortak görüş olarak tespit edilmiştir.

"Tarihi konut alanlarında işlev değişiminin engellenmesi" ile ilgili işlev değişiminin var olduğu ve sorun olarak tanımlandığı görülmüştür. Ayrıca hayata geçen yenileme uygulamalarının bu göstergenin aleyhine olarak tarihi konut alanlarında kalıcı işlev değişikliklerine neden olduğu yerel halk ve uzman grubu tarafından dile getirilmiştir.

Farklı paydaşların fiziksel boyut ile ilgili belirttiği görüşleri özetlenirse, sonuçlar fiziksel boyut göstergelerinin sağlanamadığı üzerinde odaklanmaktadır. Bu noktada yerel halk, meslek kuruluşları ve uzmanlar arasında önemli bir benzerlik olduğu görülmektedir. Bu paydaş gruplarının koruma sürecine bakış açıları ve alanla bağları farklı olsa da sürecin fiziksel boyuttaki yetersizliğinden benzer derecede şikâyetçilerdir. Ayrıca bu durumun sebebi olarak doğrudan ya da dolaylı şekilde ulusal koruma mevzuatındaki yetersizlik gösterilmiştir.

İstanbul'un Tarihi Alanları'nda Kültürel Mirasın Ekonomik Boyutunda Haklar Konusuna Yönelik Bulgular

"Kültürel mirasın metalaşmasının engellenmesi, özgünlük ve bütünlüğe zarar vermeyen kullanım oranı" ekonomik boyutta sorgulanan ilk göstergedir. Görüşme yapılan kişiler kullanım oranını daha çok, turizm bağlamında ve anıt eserlere gelecek ziyaretçi sayısı konusu bağlamında ele almışlardır. Tarihi yapıların aşırı kullanımı, turizm kaynaklı olumsuz etkiler ile araç ve yaya trafiği konularının kullanım oranı açısından kültürel mirasa zarar verecek düzeyde ol-

duğu farklı paydaşlar tarafından belirtilmiştir. Bu noktada paydaşların yorumları, turizm sektörünün miras aleyhine olacak şekilde ön plana alınması, koruma planlaması ve kültürel miras yönetimindeki eksikliklerden kaynaklanan bir sorun olduğu noktasındadır.

“Koruma sürecinin yerel halkın refah seviyesine katkı sağlaması” ve “istihdam yaratma” göstergesi ile ilgili sorularda paydaş gruplarından gelen cevaplar birbirlerine göre farklılık göstermektedir. Ancak koruma uygulamasından ekonomik canlılık ve refah seviyesine olumlu katkı yapma ve istihdam yaratma konusunda bir beklenti olduğu görülmektedir. Kültür turizmi nedeniyle katkı olduğu konusunda görüş birliği varken, turizm ve diğer kültürel etkinlikler yolu ile kültürel miras üzerinden sağlanan bireysel ekonomik gelişmenin topluma dönmesi ve yaygınlaştırılmasını sağlayacak bir sistemin olmadığı vurgulanmaktadır. Kültürel mirasın varlığı ekonomik gelişmeye katkı yapmakta ancak bu katkı toplum geneline yaygınlaştırılmamaktadır. Bunun sebebi olarak, düzenleyici mekanizmaların yetersizliği, alan yönetimi anlayışına geçilememiş olması ve yasal düzenlemelerin durağan yapısı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra alanın tarihi niteliğinin hem gayrimenkul değerlerini arttırdığı hem de artış beklentisi yarattığı görülmektedir. Koruma ve yenileme süreci ile oluşacak rant yükselmesinin genel bir beklentiye dönüştüğü, bu beklentinin satılmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu durum özellikle paydaş gruplarından yerel halkta kültürel miras değerleri ve korumaya olumlu bakışın başlıca etkenlerinden biridir.

“Yenileme uygulamalarının özgünlük ve bütünlüğe zarar vermemesi” sorgulanan bir başka göstergedir. Bu konuda iki temel görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüş uzman ve akademisyenlerin dile getirdiği, yenileme uygulamalarının mekânın hafızasını silen bir nitelikte olduğu ve yeri farklı bir kimliğe büründürme amaçlı olduğu tespitidir. Bu şekildeki yenileme uygulamalarının da özgünlük ve bütünlüğü bozmak sureti ile insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkını ihlal ettiği açıktır. Buradaki sorun mevcudu düzeltmek yerine onu tamamen değiştirmeye dayanan bir anlayışın hâkim olması ve bunun politik bir tercih olarak uygulanmasıdır. İkinci görüş ise yenileme uygulamalarının uygulandıkları alanda yerel halka beklenen katkıyı sağlamadığıdır. Yerel halk tarafından ifade edilen durum yenileme uygulamaları yolu ile zenginlik yaratılsa bile bunun paylaşımının yatırımcı kurumlar ile sınırlı kaldığı şeklindedir.

“Yerinden edilme ve mülksüzleşme gibi süreçlere karşı yerel halkı koruyan düzenlemelerin varlığı” yönünden geçerli olan kültürel miras sisteminin yetersiz olduğu, bunun sebepleri olarak da yerel halk ve uzman gruptan katılımcılar Tarihi Yarımada'daki nüfusunun sürekli değişim içinde olması, yenileme projelerine ve soylulaşma süreçlerine karşı düzenleme mekanizmalarının eksikliği, katılım mekanizmalarının eksikliği gibi nedenler gösterilmiştir.

Ekonomik boyuttaki “turizm faaliyetlerinin yerel kimliğe zarar vermeyecek nitelikte olması” konusu ile ilgili sorulara karşılık elde edilen veriler tarafların farklı görüşlerde olduğunu göstermektedir. Ancak hem koruma planlarının içeriği hem de Tarihi Yarımada'daki koruma uygulaması ile ilgili görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler bu açıdan koruma sistemi ve uygulamasının paydaşlar tarafından başarısız olarak yorumlandığını göstermektedir.

Istanbul'un Tarihi Alanları'ndaki koruma süreci ekonomik boyut göstergeleri üzerinden değerlendirildiğinde, ilk olarak mirasın kullanım oranının yüksek olduğu, bu nedenle özgünlük ve bütünlüğe zarar verildiği ve tüm paydaşların bunun bilincinde olduğu ortaya çıkmıştır. Koruma sisteminin bu yüksek tüketimi dengeleme kapasitesinin mevzuat nedeniyle sınırlı olduğu, var olan kapasitenin ise kültürel miras yönetimindeki planlama yetersizliği gibi eksiklikler nedeniyle tam olarak kullanılmadığı görülmektedir. Kültürel mirasın yerel ekonomiye ve yerel halkın refah seviyesine katkısı açısından alandaki varlığı nedeniyle katkı sağladığı ancak koruma uygulamasının bunu başaramadığı görüşü hâkimdir. Ayrıca yerel halkın tarihi dokunun korunmasını istediği aynı zamanda koruma uygulamasından ekonomik getiri beklentisinde olduğu görülmüştür. Tüm bu tablo sonucunda ekonomik boyutta koruma sürecinde karşılaşılan sorunların mülkiyet hakkı, barınma hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi haklar üzerinde doğrudan olumsuz etkisi olduğu söylenebilir.

Istanbul'un Tarihi Alanları'nda Kültürel Mirasın Toplumsal Boyutunda Haklar Konusuna Yönelik Bulgular

Paydaşların haklarını koruyan bir koruma sürecinin toplumsal boyutta sahip olması gereken ilk özellik “mirasın tüm toplumsal grupların erişimi ve katkısına açık olma” kriteridir. Yapılan görüşmelerde, koruma sürecinin bu tür bir katkıya büyük oranda kapalı olduğu ifade edilmiştir. Bunun sebebi olarak iki önemli neden ortaya çıkmıştır. Birinci neden, mevzuatın böyle bir katkıyı öngören yapıda olmaması, ikincisi yönetimin anlayış olarak bu katkıya açık olmamasıdır. Toplumsal grupların erişim ve katkısına açıklık anlamında Tarihi Yarımada'nın kendi içinde farklılık olduğu, eski Eminönü bölgesinde ciddi bir esnaf örgütlenmesinin bulunduğu ve bu örgütlenmeler yolu ile katkı sağlanabildiği ortaya çıkmıştır. Ancak Tarihi Yarımada'nın diğer bölümleri için aynı durum söz konusu değildir.

“Toplumsal değişim ve taleplere duyarlılık” açısından koruma süreci katılım mekanizmalarının sınırlı olması, aynı zamanda koruma sisteminin esnek olmayan yapıda olması sebebiyle toplumsal taleplere duyarlılık ve toplumsal değişimlere açık olma düzeyi düşük olarak tanımlanmıştır. Bu konuda tüm paydaşlar arasında görüş birliği olduğu ve uygulamada görülen bu eksikliklerin açık şekilde belirtildiği tespit edilmiştir.

“Toplumsal gelişmeye katkı” göstergesi açısından incelediğimizde kültürel mirasın varlığı ile toplumsal gelişmeye, tarihi çevre ve kültürün önemi konusunda bilinçlenmeye katkı sağladığı ancak kültürel miras sisteminin bu konuda etkisiz olduğu görülmektedir. Koruma uygulamasının toplumsal gelişmeye katkısının, paydaş gruplarından biri olan uzman grubu üyelerinin belirttiği şekli ile ancak kültürel miras ve planlama konularının profesyonelleri açısından var olduğu görülmektedir. Bu katkı da koruma uygulamasının geliştirilmesine yönelik akademik ve profesyonel çalışmalar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

“Koruma uygulamasının toplumda tarih bilincinin ve kültürel mirasa olan duyarlılığın gelişmesine katkı sağlama” ile ilgili yerel halk, mesleki kuruluşlar ve uzmanlar olumsuz cevap verirken, diğer paydaşlar koruma uygulamasının yerel halkın tarihi bilincinin gelişmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Kültürel mirasa olan duyarlılığın gelişmesi yönünden özellikle yerel halk arasında turizm ve ekonomik gelir ile bağlantılı olarak göreceli bir duyarlılık geliştiği görülmektedir.

“Bireyler ve gruplar arası iş birliğine uygun ortam oluşmasına katkı sağlama” kriterine bakıldığında, koruma sürecinin kültürel mirasın yeteri kadar etkin kullanılmasını sağlayamadığı görülmektedir. Büyük oranda devlet odaklı bir sistem içinde yönetimlerin bu tür bir anlayışa kapalı olması bu durumu açıklamaktadır. Bu nedenle farklı gruplar arası iş birliklerini sağlayacak ortam oluşturulması, belli başlı yenileme uygulamaları dışında söz konusu olmamaktadır. Alternatif sivil mekanizmaların zayıflığı da paydaşlar arası iş birliklerinin hayata geçmesine engel olmaktadır. Yönetim birimlerinin dışındaki paydaşların tamamı bu sorunu dile getirmiştir.

Farklı paydaşların toplumsal boyut ile ilgili belirttiği görüşler özetlenirse, farklı toplumsal grupların erişim ve katkısına açıklık ile toplumsal değişime duyarlılık açısından koruma süreci büyük oranda başarısız olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal gelişmeye katkı, tarihsel hassasiyetin gelişmesine katkı gibi kriterlerin değerlendirilmesi açısından paydaşlar arasında farklı fikirler olduğu görülmektedir. Fiziksel boyutta olduğu gibi toplumsal boyutta da yerel halk, meslek kuruluşları ve uzman grubunun görüşleri benzerlik göstermektedir. Sonuçta toplumsal boyutta olumsuz etkilenen en önemli haklar eşitlik ilkesi ve ayrımcılığa uğramama hakkı, katılım hakkı ve gelişme hakkıdır.

İstanbul’un Tarihi Alanları’nda Kültürel Mirasın Kültürel Boyutunda Haklar Konusuna Yönelik Bulgular

İstanbul’un Tarihi Alanları’nda koruma uygulaması ve koruma kararlarının “farklı kültürel kaynakların katkısına açık olma” ve “halkı kültürel yaşama dahil etme” konusu ile ilgili olarak biri dışında tüm katılımcılar olumsuz cevap vermiştir. Türkiye’deki yönetim ve koruma anlayışı ile bunların ürünü olan devlet odaklı mevzuatın ortaya koyduğu bir sonuç olarak toplumsal gelişmeye katkı sağlanmadığı ortak görüş olarak ortaya çıkmıştır. Konu ile ilgili kültürel

miras alanlarının ve kullanıcılarının kültürel yaşama dahil olma bakımından bir potansiyel oluşturduğu ancak kültürel miras sisteminin farklı kültürel kaynak ve yorumların katkısına açık olmadığı belirtilmiştir.

“Kültürel kimliklerin devamlılığına katkı sağlama” kriteri bağlamında koruma sürecinin kültürel devamlılığı sağlamaya katkısı bulunmadığı tespiti yapılmaktadır. Koruma uygulamasının tamamen fiziksel korumaya odaklanmış olduğu, kültürel miras ile ilgili toplumsal ölçümlerin dahi fiziksel özellikler üzerinden yapıldığı ifade edilmiştir. Özellikle uzman gruptan katılımcılar fiziksel dokunun devamlılığı sağlansa bile kültürel devamlığın sağlanamadığı konusunu vurgulamışlardır. Ayrıca Tarihi Yarımada’daki koruma uygulamasında “kültürel miras çeşitliliğine saygı” ile ilgili olarak kültürel simgeler ve farklı dönemlere ait kültürel miras öğeleri arasında ayırım yapıldığı görüşü belirtilmiştir. Bu konuda merkezi ve yerel yönetim birimlerinden gelen katılımcılar, yerel halk temsilcileri ve yatırımcı kurum temsilcileri olumlu cevap verirken sivil toplum kuruluşları, mesleki kuruluşlar, üniversite ve uzmanlardan bu soruya olumsuz cevap gelmiştir.

Paydaşların kültürel boyut ile ilgili görüşleri özetlenirse, ulusal koruma sisteminin yapısı, yönetim anlayışı ve uygulayıcı tutumları nedeniyle kültürel göstergeleri sağlama bakımından olumsuz tablo sergilemektedir. Kültürel göstergeler açısından ortaya çıkan başarısızlığın katılıma kapalı koruma ve yönetim yapısı ile kurumlar tarafından yapılan ayrımcılık şeklinde iki nedeni bulunmaktadır. Bu iki nedeni de politik bir tercih olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

İstanbul’un Tarihi Alanları’nda Kültürel Mirasın Politik Boyutunda Haklar Konusuna Yönelik Bulgular

Politik boyutta hak odaklı kültürel miras anlayışının temel özelliği olan “politik ayrımlara düşük vurgu düzeyi ve farklı politik görüşlere saygı” ile ilgili olarak merkezi yönetimden katılımcılar dışında tüm paydaşlar yapının olumsuz özellik gösterdiğini belirtmiştir. Koruma uygulamasının farklı politik görüşlere saygı ve katılım bakımından büyük ölçüde yetersiz olduğu, karar alma mekanizmalarının ve uygulayıcı tutumlarının bu yetersizliği arttırdığı belirtilmiştir.

Koruma sisteminin, “paydaşlar arası güç dengesizliklerinden kaynaklanan sorunları çözme yeteneği ve farklı paydaşlar arası yarar dengesini sağlama” göstergesi açısından paydaşların algısına göre görüşler farklılaşmaktadır. Merkezi yönetim, yerel yönetim ve yerel halktan katılımcılar koruma uygulamasında yarar dengesinin sağlandığı yönünde olumlu görüş belirtmişken, diğer tüm paydaşlar olumsuz görüş belirtmişlerdir. Görüşmelerde akademisyen/uzman grubu gibi sisteme yapısal olarak hâkim ve buna göre değerlendirme yapan kişilerin görüşleri ise olumsuz yönde olmuştur. Diğer göstergeler ile birlikte düşünülerek sistem değerlendirildiğinde bunun tutarlı olduğu açık olarak ortaya çıkmaktadır.

"Dışlanma ve ayrımcılığı engelleyen kültürel miras söylemi" bakımından, merkezi ve yerel yönetim paydaş gruplarından katılımcılar kültürel miras söyleminin dışlanma ve ayrımcılığa neden olmadığı yönünde görüş bildirirken, diğer paydaşlar ayrımcılığın engellenemediğini belirtmiştir. Ayrımcılığın iki yönü bulunduğu, birinin resmi miras söylemi dışındaki fikirlerin reddedilmesi iken, diğerinin özel sektörün diğer aktörlerin aleyhine olacak şekilde ön plana çıkartılması şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

"Kapsayıcılık" ya da "kültürel mirasın farklı politik kimliklerin katkısına açık olma" kriteri ile ilgili sorulan sorulara verilen cevaplar ve yapılan yorumlarda koruma sürecinin olumsuz özellik gösterdiği görülmektedir. Özellikle katılım mekanizmaları ile ilişkilendirilerek verilen cevaplarda bireylerin tercihlerinden çok koruma sisteminin yapısal olarak kapsayıcı olmadığı belirtilmiştir.

Politik boyut ile ilgili değerlendirmelerde yönetim birimlerindeki paydaşların diğer gruplardan net bir şekilde ayrıştığı görülmektedir. Bu iki grubun politik aktör ve koruma sürecinde yetki sahibi oldukları göz önüne alınırsa, sürecin değerlendirmesinde diğer paydaşlardan ayrışmalarının sebebi anlaşılabilir. Koruma sürecinde farklı politik ve kültürel kimlikler arasında ayırım yapıldığı ve bunun koruma uygulamasını şekillendirerek bazı kültürel miras değerlerinin diğerleri aleyhine tercih edilmesi sonucunu yarattığı da tespit edilen bir diğer sonuçtur.

Istanbul'un Tarihi Alanları'nda Kültürel Mirasın Yasal-Yönetimsel Boyutunda Haklar Konusuna Yönelik Bulgular

Istanbul'un Tarihi Alanları'nda var olan koruma sistemi yasal-yönetimsel boyut kriterleri üzerinden incelendiğinde bu boyutun paydaşların en çok fikir birliğine vardıkları boyut olduğu görülmektedir.

Farklı düzeyler arası uyumu sağlama kapasitesi konusunda araştırmaya katılan paydaşların koruma uygulaması ile ilgili olumsuz yönde fikir belirttiği görülmüştür. Gerekliler olarak, kuramsal gelişmelere açık olunmaması, yatırımcılık ve programlamada eksiklikler, Avrupa Birliği politikalarından uzaklaşma nedeniyle ortaya çıkan koruma sorunları sayılan eksikler arasındadır. Bu üç konu yalnızca çalışma alanı ile ilgili olarak değil ulusal düzeyde bir sorun olarak belirtilmiştir. Ayrıca Dünya Miras Alanı olmanın gerektirdiği şartların gerçek anlamda değil, sadece yapılması gereken bir formalite olarak yerine getirildiği yönünde bilgi alınmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler ile çalışma alanındaki koruma sistemi birlikte değerlendirildiğinde koruma uygulamasının uluslararası ölçekteki ilke ve kuralları tanımakla birlikte bunları uygulamada yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yetersizliğin sebepleri, mevzuatın katı yapısı ve uygulayıcıların evrensel düzeyde geliştirilen yeni yaklaşım, ilke ve stratejilere açık olmaması olarak tanımlanmıştır.

Koruma süreci "yatay örgütlenmeye açıklık" göstergesi üzerinden değerlendirildiğinde özellikle Türkiye'deki yönetim mantığı ve sisteminin tamamen merkezi olması, baskın ve hâkim merkezi bir politikanın mevcudiyeti yatay örgütlenmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra yasal düzenlemelerin yalnızca koruma konusunda değil, planlama ve kent yönetimi konularında da yatay örgütlenmeye uygun olmadığı genel görüş olarak ifade edilmiştir.

"Toplumsal katılımı açıklık" koruma uygulamasının en sorunlu noktalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Konu ile ilgili, merkezi yönetimden bir katılımcı dışındaki tüm paydaş gruplarından olumsuz cevap gelmiştir. Sebepler olarak, sistemin yapısal olarak katılıma kapalı olması, yazılı kurallara geçmemiş ancak fiili duruma hâkim yönetim mantığı, tüm yetkinin merkezi yönetimde toplanması, katılım mekanizması olarak oluşturulan danışma kurulunun yılda bir defa toplantı yapması ve toplantıların verimli geçmemesi belirtilen sorunlardır. Bu nedenle katılım konusunda mevcut sınırlı potansiyelin de kullanılmadığı görülmektedir.

"Şeffaflık" kriteri bakımından koruma sürecinin ve süreci yürüten kurumların bu özelliğe sahip olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Sebepler olarak katılıma yönelik araçların zayıf olması, kurumların bilgi paylaşımına açık olmaması, koruma kurulu toplantılarının alan başkanlığı ve oda temsilcileri dışında katılıma açık olmaması, mevcut katılım mekanizmalarının kullanılmaması gibi nedenler sayılmıştır. Paydaşlardan şeffaflık talebinin geldiği alanlar ise planlama, uygulama ve bütçe konuları olarak belirlenmiştir.

Koruma süreci "değişimi yönlendirebilme" bağlamında değerlendirildiğinde koruma sistemi ve sürecinin bu konuda yetersiz olduğu üzerinde görüş birliği olduğu tespit edilmiştir. Koruma mevzuatındaki statik koruma anlayışı, kurumlar ve planlar arası uyum ve eşgüdüm sorunu, koruma planı ile alan yönetim planının örtüşürülebilmesi, kurumlar arası iş dağılımı konusunun netleşmemesi, süreç tasarımı yapılamaması ve alan yönetiminin mevzi işlerle sınırlı kalması nedenler olarak sayılmıştır.

Farklı paydaşların yasal-yönetimsel boyut ile ilgili belirttiği görüşlerin ortak ve farklı yönleri özetlenirse, birçok gösterge açısından tüm paydaşlar İstanbul'un Tarihi Alanları'ndaki koruma sistemi ve uygulamasının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Ancak merkezi ve yerel yönetim birimleri "yatay örgütlenmeye açıklık" ve "katılım düzeyi" konuları başta olmak üzere yasal yönetimsel boyut ile ilgili kriterlerin hayata geçtiği bir koruma sürecinin uygulanmasının mevcut koruma ve planlama yapısı içinde mümkün olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir.

Kültürel mirasın tüm boyutlarında belirlenmiş göstergeler üzerinden İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma sürecinde paydaşların sahip oldukları hakların hayata geçme yeterliliği ile ilgili sonuçlar Şekil 2'de özetlenmiştir. Yapılan

PAYDAŞ GÖRÜŞLERİ ve İÇERİKLERİ					
KÜLTÜREL MİRASIN BOYUTLARI	KORUMA SÜRECİNİN HAKLAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMESİNDE KULLANILAN KRİTERLER/GÖSTERGELER	PAYDAŞ GÖRÜŞLERİ			GEREKÇELERİN KAYNAĞI OLAN KONUNUN DAHİL OLDUĞU BOYUT
		HAKİM GÖRÜŞ	FARKLI GÖRÜŞ BELİRTEN PAYDAŞ GRUPLARI	HAKİM GÖRÜŞÜN OLUŞMASINA NEDEN OLAN TEMEL GEREKÇE	
FİZİKSEL BOYUT	ÇEVRE KALİTESİNİN YÜKSELTİLMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	YASAL ve KURUMSAL YAPIDAKİ YETERSİZLİKLER	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	KENTSEL HİZMET KALİTESİNİN YÜKSELTİLMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	YASAL ve KURUMSAL YAPIDAKİ YETERSİZLİKLER	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	ÖZGÜN ÇEVREYİ TAKLİT ETMEYEN YENİ YAPILAŞMA	OLUMSUZ	X	EKONOMİK BEKLENTİLER, YÖNETMELİKLERDEKİ YETERSİZLİKLER	EKONOMİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	TASARIM İLKELERİNİN YETERLİLİĞİ	OLUMSUZ	X	YASAL ve KURUMSAL YAPIDAKİ YETERSİZLİKLER	YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	KÖHNEMENİN ÖNLENMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YATIRIMCI KURUMLAR	KÖHNEMEYE SEBEP OLAN KORUMA KARARLARI, KURUMSAL YAPIDAKİ YAVAŞLIK	YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	NÜFUS VE YAPILAŞMA BASKISININ ÖNLENMESİ	OLUMSUZ	X	KENTSEL RANT BEKLENTİSİ, KORUMA SİSTEMİNİN ÇEVREDEDEN SOYUTLANAN KORUMA UYGULAMASI ÖNGÖRMESİ, METROPOLİTEN ALAN PLANLAMASINDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	TARİHİ ALANLARDA İŞLEV DEĞİŞİMLERİNİN ÖNLENMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	KENTSEL RANT BEKLENTİSİ, TURİZM SEKTÖRÜNDEN KAYNAKLANAN BASKI	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
EKONOMİK BOYUT	ÖZGÜNLÜK VE BÜTÜNLÜĞE ZARAR VERMEYECEK KULLANIM ORANININ SAĞLANMASI	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM	TURİZME YÖNELİK TAŞIMA KAPASİTESİNİ AŞAN MEKAN ve YAPI KULLANIMI, TURİZM SEKTÖRÜNÜN ÖN PLANLA ALINMASI, PLANLAMADAKİ YETERSİZLİK	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	REFAH SEVİYESİNİN YÜKSELMESİNE KATKI SAĞLAMA VE İSTİHDAM YARATMA	OLUMLU	AKADEMİSYEN/UZMAN, YEREL HALK	TURİZMDEN KAYNAKLANAN EKONOMİK GELİRİN TOPLUMA YAYGINLAŞTIRILMAMASI, YASAL-YÖNETSEL YAPIDAKİ YETERSİZLİKLER	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	YENİLEME UYGULAMALARIN DA ÖZGÜNLÜK VE BÜTÜNLÜĞE ZARAR VERİLMEMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM, YEREL HALK	YENİLEME UYGULAMALARININ MEKANIN HAFIZASINI SİLMESİ, YENİ BİR KİMLİK YARATILMASI, YAPI DÜZEYİNDE ÖZGÜNLÜĞÜN GERİ PLANLA ALINMASI	FİZİKSEL BOYUT, EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT
	YERİNDEN EDİLME VE MÜLKÜZLEŞME SÜREÇLERİNİ ENGELLEYİCİ MEKANİZMALARIN YETERLİLİĞİ	OLUMSUZ	X	YENİLEME UYGULAMALARININ İÇERİĞİ VE YÖNEMİ, KENTSEL RANT BEKLENTİSİ	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	YEREL KİMLİĞİN TURİZM İŞLEVİ NEDENİYLE ZARAR GÖRMESİNİN ÖNLENMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM, YEREL HALK	TURİZM SEKTÖRÜNDEN KAYNAKLANAN BASKI, KORUMA PLANLAMASINDAKİ YETERSİZLİKLER	EKONOMİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
TOPLUMSAL BOYUT	FARKLI TOPLUMSAL GRUPLARIN KULLANIM VE KATKISINA AÇIKLIK	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	MEVZUATIN VE KURUMSAL YAPILANMANIN PAYDAŞLARIN KATKISINA KAPALI OLMASI, YÖNETİM ANLAYIŞININ KATKIYA KAPALI OLMASI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	TOPLUMSAL DEĞİŞİME ve TOPLUMSAL TALEPLERE DUYARLI OLMA	OLUMSUZ	X	MEVZUATIN VE KURUMSAL YAPININ TOPLUMSAL DEĞİŞİMLERİN ETKİLERİNE KAPALI OLMASI, KATILIM MEKANİZMALARININ SINIRLILIĞI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	TOPLUMSAL GELİŞMEYE KATKI SAĞLAYABİLME	YOK	AKADEMİSYEN/UZMAN	GELİŞMENİN KORUMA VE PLANLAMA İLE İLGİLİ İDARI VE AKADEMİK KURUMLARLA SINIRLI KALMASI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	KÜLTÜREL MİRASA OLAN DUYARLILIĞINI ARTIRMA	OLUMLU	MESLEKİ KURULUŞLAR, AKADEMİSYEN/UZMAN	TURİZM SEKTÖRÜNDEN ELDE EDİLEN GELİR NEDENİYLE YÖNETİM VE YEREL HALKTA KÜLTÜREL MİRASA KARŞI DUYARLILIK GELİŞMESİ	EKONOMİK BOYUT, TOPLUMSAL BOYUT
	TOPLUMSAL GRUPLAR ARASI İŞBİRLİĞİNE UYGUN ORTAM OLUŞMASINA KATKI SAĞLAMA	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM	KÜLTÜREL MİRASIN TOPLUMSAL AÇIDAN ETKİN KULLANILMAMASI, DEVLET ODAKLI KORUMA YAPISI, SİVİL MEKANİZMALARIN ZAYIFLIĞI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT, TOPLUMSAL BOYUT
KÜLTÜREL BOYUT	FARKLI KÜLTÜREL KAYNAKLARIN KATKISINA AÇIK OLMA	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	DEVLET ODAKLI KORUMA YAPISI, YÖNETİM ANLAYIŞI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	YEREL HALKI KÜLTÜREL YAŞAMA DAHİL ETME	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	DEVLET ODAKLI KORUMA YAPISI, YÖNETİM ANLAYIŞI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	KÜLTÜREL KİMLİKLERİN DEVAMLILIĞINA KATKI SAĞLAMA	YOK	X	FİZİKSEL KORUMA ODAKLI ANLAYIŞ, KÜLTÜREL DEVAMLILIK KONUSUNUN ÖNEMSENMEMESİ	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT, TOPLUMSAL BOYUT
	KÜLTÜREL MİRAS ÇEŞİTLİLİĞE KATKI SAĞLAMA	YOK	X	KÜLTÜREL SİMGELER ARASINDA AYRIMCILIK, TARİHSEL DÖNEMLER ARASI AYRIMCILIK	POLİTİK BOYUT, TOPLUMSAL BOYUT
POLİTİK BOYUT	POLİTİK AYRIMLARA DÜŞÜK VURGU DÜZEYİ VE FARKLI POLİTİK GÖRÜŞLERE SAYGI	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	KATILIMA KAPALI YÖNETİM ANLAYIŞI, FARKLI GÖRÜŞLERİN GERİ PLANLA İTİLMESİ, KURUMLARIN TUTUMLARI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	PAYDAŞLAR ARASI GÜÇ DENGESİZLİKLERİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARI ÇÖZME	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM, YEREL HALK	POLİTİK TERCİHLER, EKONOMİK BEKLENTİLER, YASAL-YÖNETSEL YAPIDAKİ YETERSİZLİKLER	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	DIŞLANMA VE AYRIMCILIKIN ÖNLENMESİ	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM	RESMİ MİRAS SÖYLEMİNİN HAKİM OLMASI, EKONOMİK BEKLENTİLER	EKONOMİK BOYUT, POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	MİRASIN FARKLI POLİTİK KİMLİKLER TARAFINDAN KULLANIM VE KATKISINA AÇIKLIK	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM	DEVLET ODAKLI KORUMA YAPISI, YÖNETİM ANLAYIŞI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
YASAL-YÖNETSEL BOYUT	FARKLI DÜZEYLER ARASI UYUMU SAĞLAMA	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM, YEREL YÖNETİM	KURAMSAL GELİŞME VE YENİ BİLGİYE AÇIK OLMAMA, PLANLAMADAKİ YETERSİZLİKLER, AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKALARINDAN UZAKLAŞILMASI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	YATAY ÖRGÜTLENMEYE AÇIKLIK	OLUMSUZ	X	DEVLET ODAKLI KORUMA YAPISI, YÖNETİM ANLAYIŞI, YASAL YAPININ YATAY ÖRGÜTLENME ÖNGÖRMESİ	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	ŞEFFAFLIK	OLUMSUZ	X	KURUMLARIN BİLGİ PAYLAŞIMINA AÇIK OLMAMASI, YÖNETİM ANLAYIŞI, ŞEFFAFLIK KONUSUNDA YETERLİ YASAL DÜZENLEMENİN OLMAMASI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREBİLME	OLUMSUZ	X	STATİK KORUMA ANLAYIŞI, KURUMLAR ARASI EŞGÜDÜM SORUNU, SÜREÇ TASARIMI YAPILAMAMASI, ALAN YÖNETİMİNİN ÖNGÖRÜLEN YETERLİLİKTE ÇALIŞMAMASI	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT
	TOPLUMSAL KATILIMA AÇIKLIK	OLUMSUZ	MERKEZİ YÖNETİM	DEVLET ODAKLI KORUMA YAPISI, YÖNETİM ANLAYIŞI, AŞIRI MERKEZİLEŞME	POLİTİK BOYUT, YASAL-YÖNETSEL BOYUT

Şekil 2. Koruma süreci ile ilgili paydaş görüşleri ve gerekçeleri (Şekil "İstanbul'un Tarihi Alanları'nda Koruma Sürecinin Haklar Bağlamında İncelenmesi" isimli çalışma kapsamında hazırlanmıştır.

alan çalışması sonucunda mevcut koruma sisteminin hakların korunduğu ve geliştiği bir sistem özelliği göstermediği ortaya çıkmıştır. Karşı karşıya olunan sorunlar ve yetersizlikler ile koruma yapısı ve sürecinin değerlendirmesi bir sonraki bölümde kategorik olarak açıklanacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Kültürel mirasın korunması ve yönetiminde, insan haklarının korunması ve geliştirilmesini kültürel mirasın özgünlük ve bütünlüğünün korunması ölçüsünde temel ilke kabul eden bir koruma yaklaşımının özellikleri ve İstanbul'un Tarihi Alanları'ndaki koruma sürecinin buna ne ölçüde uygun olduğunu konu alan bu çalışma ile koruma sisteminin yapısı ve uygulanan koruma süreci ile ilgili sonuçlar ortaya konmuştur.

Öncelikle koruma sürecinde karşılaşılan sorunların kaynaklarına göre sınıflandırılabilirliği görülmektedir. Bunlar evrensel ölçekte oluşturulmuş kültürel miras mevzuatının yerelde uygulanamaması ile ilgili sorunlar, ulusal düzeyden kaynaklanan ve kendi içinde mevzuattan, yönetim anlayışından ve yönetim sisteminden kaynaklananlar olmak üzere üç gruba ayrılan sorunlar; metropoliten alan bütünlüğünün planlaması ile oluşan sorunlar, paydaş tutumlarının ortaya çıkardığı sorunlar ve koruma uygulamasının kapsamı ve yönteminden kaynaklanan sorunlardır.

İstanbul'un Tarihi Alanları'nda koruma sürecini olumsuz etkileyen sorunları kültürel mirasın boyutları ve haklar ekseninde değerlendirdiğimizde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Fiziksel boyutta, koruma sürecinin çevre ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, köhnemenin engellenmesi, yeni yapılaşmada özgün çevreyi taklit etmeme ve tasarım ilkeleri oluşturma gibi değişkenler açısından yetersiz olduğu; ayrıca içinde bulunduğu kentsel dinamiklerin olumsuz etkilerini azaltma gücüne sahip olmadığı görülmektedir. Bu nedenle başta yerel halk olmak üzere bu olumsuzluklardan etkilenen paydaşların barınma hakkı, çevre hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı gibi hakları olumsuz etkilenmektedir. Yapılan araştırmada fiziksel boyuttaki olumsuzlukların sebepleri yasal ve kurumsal yapıdaki yetersizlikler olarak belirlenmiştir. Bu noktada değinilmesi gereken konu yasal-yönetimsel yapının politik boyut tarafından belirlendiği bu nedenle fiziksel bağlamdaki sorun kaynağının bu iki boyut olduğudur.

Ekonomik boyutta, kültürel mirasın kullanım oranları, yerel kimliğin turizmin etkilerine karşı korunması, yenileme uygulamalarının niteliği gibi kriterler açısından sistemin yetersiz olduğu ancak refah seviyesine katkı sağlama ve istihdam yaratma açısından olumlu özellik gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle çalışma hakkının hayata geçmesi açısından istihdam yaratma yolu ile geliştirici özellik gösterirken, özgünlük ve bütünlüğün korunması konusunda

sorun olduğu, yenileme uygulamaları nedeniyle mülkiyet ve barınma haklarının olumsuz etkilendiği, ayrıca turizm baskısının yerel kimliğin olumsuz etkilendiği ortaya çıkmıştır. Yapılan görüşmelerde bu etkilerin kaynaklarının çeşitli paydaşların ekonomik beklentileri, turizm ve koruma konusundaki politik tercihler ve yasal-yönetimsel yapıdaki yetersizlikler olduğu görülmüştür.

Toplumsal boyutta, toplumsal grupların kültürel mirasın yararlanabilme ve katkı sağlayabilme, gruplar arası iş birliği ortamı oluşturma, toplumsal gelişmeye katkı sağlama ve tarihi değerlere karşı duyarlılığı gibi göstergeler açısından koruma uygulamasının yetersiz olduğu görülmüştür. Özellikle farklı toplumsal grupların katkısına ve etkileşime açık olmama durumunun yasal-yönetimsel sistem nedeniyle ortaya çıktığı, sivil mekanizmaların zayıflığının bu durumu güçlendirdiği, ancak bunun gerisinde böyle bir yapıyı tercih eden hâkim politikanın olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle bu boyuttaki sorun kaynakları politik, yasal-yönetimsel ve toplumsal değişkenlerdir.

Kültürel boyutta, toplumsal boyuta benzer şekilde farklı kültürel kaynakların ve kültürel kimliklerin sürece müdahil olmaları, kimliklerini devam ettirmek için mirası kullanabilmeleri, kültürel yaşama dahil olabilmelerine yönelik olarak İstanbul'un Tarihi Alanları'ndaki koruma uygulamasının yetersiz olduğu görülmektedir. Resmi miras söylemi ve yasal-yönetimsel yapı özelliklerinin buna izin vermemesi yanında hem yönetim hem de bazı paydaşlar açısından kültürel miras nesnelere arasında tarihsel dönemlerine göre ayrımcılık yapıldığı da tespit edilmiştir. Bu nedenle kültürel boyuttaki sorun kaynakları öncelikli olarak politik boyut olmak üzere toplumsal ve yasal-yönetimsel yapı özellikleridir.

Politik boyutta, İstanbul'un Tarihi Alanları'ndaki koruma sistemi ve uygulamasının diğer tüm boyutları da şekillendirecek şekilde belli özelliklere sahip olduğu dikkati çekmektedir. Politik boyutta hakları esas alan bir koruma anlayışının sahip olması gereken özellikler olan politik ayrımlara düşük vurgu düzeyi, dışlanma ve ayrımcılığın önlenmesi, mirasın farklı aktörler tarafından kullanım ve geliştirilmesine açıklık, paydaşlar arası güç dengesizliklerini azaltma, paydaşlar arası adaletin sağlanması özellikleri açısından yetersiz olduğu görülmektedir. Bu özellikler diğer tüm boyutları da şekillendirmektedir.

Yasal-yönetimsel boyuttaki sonuçlara bakıldığında öncelikle yasal ve yönetimsel yapı özelliklerinin politik aktörler, yani kültürel mirasın politik boyutunu oluşturan konuları şekillendiren paydaş grupları tarafından belirlendiğini ifade etmek gerekmektedir. Kültürel miras mevzuatı genel idari yapının parçası olması nedeniyle kültürel miras ile ilgili yasal-yönetimsel yapı sınırlılıklara sahiptir. Bu durum alan çalışmasında yapılan görüşmelerde de ifade edilmiş ve incelenen tüm konular içinde yasal-yönetimsel boyut araştırmaya katılan paydaşların üzerinde en yüksek oranda fikir

birliğinde olduğu konu olarak ortaya çıkmıştır. Göstergeler açısından olumsuz bir tablo sergileyen yasal-yönetimsel yapı büyük oranda içinde bulunulan ekonomik ve politik sistem özelliklerine göre şekillenmiştir.

Tüm boyutlardaki yetersizlikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde kültürel mirasın ve hakların eş zamanlı olarak korunması konusunda olumsuz bir tablo olduğu görülmektedir. Bu olumsuzluk koruma sürecinde hakların korunması gibi bir amaç ve buna eğilimin olmaması nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Kültürel mirasın korunmasında başarı açısından bakıldığında, çalışmanın kuramsal bölümünde açıklanan haklar-kültürel miras ilişkisi nedeniyle, hakları koruyamayan bir sistem ve uygulamanın kültürel mirası korumakta da yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu sonucun ise özellikle politik ve ekonomik boyutu oluşturan konulardaki olumsuz durumun tüm boyutları şekillendirmesi nedeniyle ortaya çıktığı barizdir.

Sonuç olarak, İstanbul'un Tarihi Alanları'nda yapılan çalışma ile, alanın dünya mirası ilan edildiği 1985 yılı sonrasında uygulanan koruma sürecinin ekonomik, politik ve bu iki boyutun şekillendirdiği yasal-yönetimsel yapı nedeniyle hakların hayata geçmesi ve kültürel mirasın korunması açısından yetersiz bir koruma süreci yaşadığı ve bunun bir tercih olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynaklar

- Ashworth, G. (1991). *Heritage planning: The management of urban change*, Groningen: Geopers.
- Auwera, S. V. ve Schramme, A. (2011). Civil society action in the field of cultural heritage. *Heritage & Society*, 4(1), 59-82.
- Baird, M. F. (2014). Heritage, human rights and social justice. *Heritage & Society*, 7(2), 139-155.
- Bennoune, K. (2016). Cultural heritage is a human rights issue [https://en.unesco.org/news/karima-bennoune-cultural-heritage-human-rights-issue (Erişim Tarihi: 14.08.2020)].
- Blake, J. (2011). Taking a human rights approach to cultural heritage protection. *Heritage & Society*, 4(2), 199-238.
- Byrne, D. (2008). *Heritage as social action*. Derleyen: Fairclough G., Harrison R., Jameson Jnr J. H., ve Schofield J. *The Heritage Reader*, Routledge. 149-174
- CE. (2005). Council of Europe framework convention on the value of cultural heritage for society, Faro.
- Dinçer, İ. ve Enlil, Z. (2011). Kültür mirasının değişen kapsamı ve kültürel mirasın toplum için değeri-Faro Sözleşmesi'nin algılanması Türkiye için bir ön araştırma, Kültür Politikaları ve Yönetimi, Yıllık 2011, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Donders, Y. (2010). Do cultural diversity and human rights make a good match?, *International Social Science Journal*, 15-35.
- Fairclough, G. (2009). *New heritage frontiers*, Derleyen: CE. *Heritage and Beyond*, Council of Europe Publishing, Paris. 29-42
- Fairclough, G. (2011). Mirasın gelecek için değeri, kültür politikaları ve yönetimi yillığı. Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul. 35-44
- Fojut, N. (2009). The philosophical, political and pragmatic roots of the convention, Derleyen: CE. *Heritage and Beyond*, Council of Europe Publishing, 2009, Paris. 13-22.
- Graham, B. (2002). Heritage as knowledge: capital or culture?, *Urban Studies*, 39, 1003-1012.
- Graham, B., Ashworth, G. J. ve Tunbridge, J. E. (2005). *The uses and abuses of heritage*, Ed. Corsane, G. *Heritage, Museums and Galleries : An Introductory Reader*, Taylor and Francis, 28-40.
- Grefe, X. (2009). Heritage conservation as a driving force for development, Derleyen: CE. *Heritage and Beyond*, Council of Europe Publishing, Paris. 101-112.
- Holtorf, C. (2012). The heritage of heritage. *Heritage & Society*, 5(2), 153-173.
- Jokilehto, J. (2012). Thematic study/short report: human rights and cultural heritage. Observation on the recognition of human rights in the international doctrine, *International Journal of Heritage Studies*, 18(3), 226-230.
- Kalman, H. (2014). *Heritage planning. Principles and Process*, Routledge, New York.
- Logan, W. (2011). Cultural diversity, cultural heritage and human rights: towards heritage management as human rights-based cultural practice. *International Journal of Heritage Studies*, 1-14.
- Logan, W. (2014). Heritage rights - avoidance and reinforcement. *Heritage & Society*, 7(2), 156-169.
- Lynch, K. (2011). *Kent İmgesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Meyer-Bisch, P. (2009). On the 'right to heritage' – The innovative approach of Articles 1 and 2 of the Faro Convention, Derleyen: CE. *Heritage and Beyond*, Council of Europe Publishing, Paris. 59-66.
- Mydland, L. ve Grahn, W. (2012). Identifying heritage values in local communities. *International Journal of Heritage Studies*, 18, 564-587.
- Poria, Y. ve Ashworth, G. (2009). Heritage tourism-current resource for conflict. *Annals of Tourism Research*, 36(3), 522-525.
- Poulios, I. (2010). Moving beyond a values-based approach to heritage conservation. *Conservation and Management of Archeological Sites*, 2(2), 170-185.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*, Kanat Yayınevi, İstanbul.
- Smith, L. (2006). *The uses of heritage*, Routledge, Taylor and Francis Group, New York.
- Therond, D. (2009). Benefits and Innovations of the council of europe framework convention on the value of cultural heritage for society, Derleyen: CE. *Heritage and Beyond*, Council of Europe Publishing, 2009, Paris. 9-12.
- UN. (2011). Report of the independent expert in the field of cultural rights, Farida Shaheed, Human Rights Council, 17th Session, Agenda Item 3, (A/HRC/17/38).
- UNESCO. (1989). *Third Medium-Term Plan (1990-1995)*, 25 C/4, UNESCO, Paris, France.
- UNESCO. (2017). *Historic Areas of Istanbul*, Erişim: http://whc.unesco.org/en/list/356.